

HARSÁNYI LAJOS

Századunk első éveiben bocsátotta sajkáját Harsányi Lajos a magyar költészet új vizeire, hol egynéhány vitorla már meg-meg-villant merészen, maga után csábítva a többieket. Ady ekkor már első csatáit vívta és fölszította a lelkesedés tüzeit az ifjú költői nemzedékben. Forradalmi korszakába lépett a magyar irodalom. Babits, Kosztolányi, Juhász, Tóth Arpád szinte egyidőben indulnak költői álmaik megvalósítására. Harsányi is vállalja a forradalmiságot, magatartását azonban jelentősen elmélyíti, távlatait kitágítja katolicizmusa és papi hivatása. Nem lép föl prófétai igénnyel, mégcsak vátesznek sem tartja magát, de tehetségét és alkotását boldogan és öntudatosan engedi át a természetfeletti vonzásának. Első kötete, az Új vizeken, ezekkel a sorokkal indul:

*Kristály vizeken tör előre sajkám.
Hullámmain eszmetüzek gomolyognak, égnek.
Hajósmese, nád, a najád dala zeng:
De a víz tükörén ragyog arca az — Égnek.*

Verseinek üde fuvallata főként a vallásos költészetet járta át elevenítő hatással. Kilépett a tömjénfelhős homályból s keresztjével és színpompás templomi zászlóival nekivágott a földszagú magyar életnek. Igaz ugyan, hogy ünnepi palástját szívesen magán hagyja, de a 19. század megmerevedett, kenetteljes vallási lírája után költészetét így is mélyen emberinek érezzük. Költői forradalmát nem úgy hajtja végre, hogy megtagadja a hagyományokat, hanem beleállítja őket a modern élet lüktetésébe. Gyökerei lenyúlnak a Dunántúl évszázados kultúrájába, rég elhalt „papruhás poéták“ fakó írásaiba, vén klostromok ódon hangulataiba. Az antikvitás iránt finom érzéke van:

*Hűs palotámban halkán járok.
Ó szekrényeket nyitok néha.
Símogatom a sok brokátot.*

Ugyanakkor azonban lépést tart a korrallal, lelkesedik a modern élet vívmányaiért:

*Harangzúgáskor zúg a lelkem,
Benn nagy, ősrégi, szent himnusz árad,
De értem azt is, ha a városzélen
Vadul felbúgnak a gyárak...*

Legnagyobb élménye a liturgia. Arany fonálként húzódik végig egész költészetén, lírájának éltető levegője. Nincs talán egyetlen verse sem, amelyben ne szerepelne, legalább is mint kifejezési eszköz. Még egyéni élményből született vallási verseiben, sőt profán tárgyú alkotásaiban is föl-fölbukkan egy-egy kép, metafora vagy hasonlat alakjában. Inkább a hangulati elemet üti meg és zson-

gatja tovább: természet, népi lélek, az emlékezés alanyi hangjai játszanak bele az Egyház évezredek hagyományába. Különös, misztikus egységben látja a magyar tájat, magyar lelket és a liturgiát.

*Kék ködben álló alkonyatkor
Zúgnak a magyar nádak.
Én hallgatom, mint orgonaszót
A sejtelmes danákat.*

*Mi zokog benn a nádak mélyén?
Hallod: gyász-zene szólal!
Lőtt kócsagot temet a nádas
Zuhogó nádi szóval.*

Elődeit, rokonait kutatva visszamehetünk egészen a romantikáig. A német romantikus költészet árnyalakjai, álomfiúk és kósza lelkek bolyonganak ifjúkori verseiben, Victor Hugo borzongása, páni rémülete fut végig sorain, látomások gyötrik és boldogítják. Máskor biedermeier hangulatba ringatnak a zenélő órák és a levendulaillatú szobák. Erős hajlama van a parnasszizmusra is; önmagáról szóló verseiben sem érezzük az önvallomásnak lávaszerűen ömlő forróságát. Az újabb német költők közül Liliencron és Dehmel hatása is föllelhető itt-ott. Lényegében azonban szimbolista költő. Erzékenyen rezonál a világ jelenségeire s biztos kézzel ragadja meg azt a pillanatot, mely élményének tartalmát a leghívebben tükrözi. Plaszticitás és zeneiség alkotóművészetének legfőbb eszközei. Kerüli az elvontságot. Az elmélkedés, a töprengés nem az ő területe. Az érzékek költője, aki nem tud kitérni a rázúduló színek, hangok, illatok áradata elől. Szereti az anyag-szerűséget. Verseiben selymek és arany brokátkok zizegnek, smaragd és rubint kövek ragyognak, nárduszkenetek illata szálldos. Fra Angelico ecsetjének tisztaságával, tündöklő színeivel dolgozik. Nem keveri a szavakat, nem végez velük bűvészmutatványokat, egyszerűen, természetesen fűzi őket össze, vigyáz mondatainak épségére. Egészséges szimbolizmusa kerüli a sokat sejtető félmondásokat, dekadens sóhajokat. Dalolni akar, nem költeni. A „szent dalolás örökös szeretőjének” vallja magát s egyetlen álma, hogy egyszer elénekelje legszebb dalát, az „ősmagyar himnusz”-t. Legszebb alkotásaiban ez a dalszerűség ejt meg bennünket, a szavak átlátszó tisztasága, a homály tudatos megvetése. Mondanivalóját általában röviden fejezi ki, nincsenek bonyolult, tekervényes versmondatai. Plaszticitása sokszor drámaivá nő. Erre mutat az az állandó törekvése, mely a jelzőkben, állítmányokban és a kifejezésekben nem a közép-szerűt kedveli, hanem a szélső határok felé vonzódik. Költői vérmérsékletének ezért felel meg annyira a bal-lada.

Bár az elbeszélő és drámai műfajokat is művelte, szívéhez mégis legközelebb áll a líra. „Ó, líra, líra! Edes szűz akácmez!” — éneklí egyik versében. Témái vérbeli lírai költőnek mutatják, aki — bár nem vallotta a l'art pour l'art elvét — erősen mekközé-
lítetté a tiszta költészet eszméjét. Idegen tőle a programmköltészet s még vallásos verseiben is a líra tiszta vizében tükröződnek az

istenes gondolatok. Metafizikája nem erőszakolt, hanem természetes közvetlenséggel szökik virágba. Mint a romantikus költők, sokszor siratja és vissza-visszacsalogatja eltűnt ifjúságát:

*Puha lenből szövéném a ruhádat.
Sárga selyemcipőben járnál.
Elkísérnélek a nádak közé
Az ezüsthéjű holdvilágnál.*

A halál gondolata gyakran visszatér verseiben. Saját halálát is elképzeli s egy groteszk ötlettel hirtelen középkori freskót varázsol elének. Bár azt írja, hogy szereti a sötét színeket, lényegében nem a problémák, hanem a nyugalom és a béke költője. Vívódásai elcsitulnak, nehézségei megoldódnak a hit és a kegyelem derűs sugárzásában s ő átadja magát a világ kozmikus szépségeinek.

*A hársvirág most permetez a tóra.
A nyári est reám borul
És ütni kezd halkán az ihlet-óra.*

*Messziről jön a szénák illatárja.
Öröktitkú könyvét az ég
Csillagbetűivel halkán kitarja.*

*Valahol bűg egy mély gordonka hangja.
A pitvarban a gyermek
Almos fejét anyja ölébe hajtja.*

*Nyugalom van. A madár őrzi bokráit.
Ó, asszonyom, Szűz Mária,
Én ily szent alkonyatkor gondolok rád.*

Itália klasszikus földjén járva megihleti a tenger: „Hallod? Ó, hogy harsog a tenger! Hullámai: a kék paripák nyihognak.“ Eltűnt halászbárkák fölött búsong, pogány poéták nyomában jár a pompeji romok között, a messinai hallgatag vizeken hajózik s elbűvölik az arany citromligetek. Legnagyobb szerelme azonban mégiscsak a magyar nádás, fiatalságának legmaradandóbb tájélménye. Borongásra hajlamos kedélyéhez megértően simul a Fertő egyszerű, csöndes, de szépségekben gazdag, titokzatos vidéke: a suttgó nádak, a sárga lótuuszok, a lobogó nádi tüzek. Siratja a pusztuló nagy nádast, amelyet „halálosan szeret“. Ott is szeretne meghalni s költői végrendelete az, hogy pora fölött „emlék gyanánt egy elnémult fehér kócsag álljon“. Pánja megszökik a szagos olajerdőkből, a nyírfák és nimfák tündéri világából s befut „egy nagy sárga nádba“: a mallarméi idill jellegzetesen magyar, fertőmenti változata. A Leya-levelek is ebből a hangulatból születtek.

*Iván, nálunk már bronzsínű a nád.
Este ködasszony jár künn a tarlón.
Halk sirását hej, hogyha hallanád!*

Harsányi Lajos falun élte le életének javarészét. Ezért nőtt annyira szívéhez a magyar falu. Költészetének egyik csúcspontja, modern lírának egyik nagy értéke, „O beata Ungheria“ című gyűjteménye ennek a magyar, dunántúli falu és tájélménynek a valószínűsége. Megfigyelőképesége, szinte szobrászati művészete remekbe faragta a magyar vidék nem egy jellegzetes alakját és jelenségét. Nyelvének tiszta magyar zamata és mély rétegekből forrásozó ritmusa arról tanúskodik, hogy nem maradt idegen a falu világában, hanem összeforrt a nép lelkével, hagyományával, vágyaival, megismerte észjárásának hőleségét és képzeteinek gazdagságát. A vallást is elsősorban mint a nép vallását tekinti s verseiben is a nép vallásos érzelmei tükröződnek. Származása, életkörülményei évtizedes remetesége a kis dunántúli parókian — mint valamikor Pázmándi Horváth Endrét — őt is magyar költővé tették, aki nem rohan „messze csudákért, új örömért a cifra Nyugatra“, hanem mintha önmagának mondaná, amit a pázmándi „héroszi magyarhoz“ írt:

*A szürkülő tejútat nézegetted.
Bakony horgasait. Pannonhegy ormát.
Szőlőhegyed minden évben virágzott
S te megnyugodva mondtad: szép ez!*

Szépnek látta a Dunántúl szentelt dombjait, a jószágú méheseket, a Rába fáját, a lápos Hanyságot s oly jól érezte magát köztük, hogy nem vágyakozott az árbócos nagy hajók, az Alpok és a gyönyörű Riviéra után. Magyarországszemléletének alapvonása tragikus. A „bús magyar örvény molyról“ jöttek éri magát. Ennek az évszázados magyar tragikumnak szomorú illusztrációja *Boór Iván* története. A századforduló, az első világháborút megelőző és követő idők Magyarországát kiábrándítja. „Romlott Magyarország“ című ciklusában keményen ostromozza e kor társadalmi igazságtalanságait és halálos ernyedtségét. Harcol a kapitalizmus kizsákmányoló rendszere és a szürke rém, a közöny ellen. A *Három munkanélküli balladája* és *A nagy kerítő* című verseiben megkapó képet fest ezeknek az éveknek nyomoráról. Küzd a békéért és a háború ellen. Borzadva nézi az ember alkotásra termett kezét, amelyről gőzölögve folyik a vér. A Mindenszentek litániájának forro esedezésével kiált föl: Ó kelj fel Isten és magad tipord el ezt a szörnyű háborút!

Harsányi mindjárt kezdetben megtalálta egyéni hangját s azt mindvégig töretlenül megőrizte. Témái időnkint változtak, de hangja lényegében nem. A minden költőnél előbb-utóbb bekövetkező leegyszerűsödés és letisztulás nála sem marad el, meg is vallja: „Az idő lassan levetkőzteti rólam a piros és sárga selyemruhákat“. E természetes folyamat következtében egyes kötetei alaphangjukban némi árnyalati eltérést mutatnak. Harmadik kötetében, *A Napkirály rokonában*, kristályosoknak ki leghatározottabban szimbolista törekvései. Teltebb lesz a hangja, arany és bronz színei elmélyülnek. Nagyszabású trilógiájának első része, a *Hagia Sophia* látomásokban gazdag, nagyobb arányokra törő művészetének legszebb kivirágzása. Megszólaltatja benne képalkotó

tehetségének, varázsos színeinek és „arany kürtjeinek“ egész zenekarát. Napfényes lírai tájak váltakoznak sötét örvényekkel a Hét Szentség misztériumának szimbolumokkal zsúfolt légkörében, honnét nem hiányzanak a középkori dómok groteszk kő-fintorai sem. A *De Profundis*-ban a mélységekből kiáltó ember szava jajdul föl, aki a bűnök és kísértések fojtogató hálójában vergődik, de nem mond le arról, hogy a két kötöbla örök törvényei szerint rendezze be földi életét. A trilógia harmadik, legérettebb, legkiegyensúlyozottabb része, a *Túlvilági ballada*, az ember lelkéért vívott harc drámáját eleveníti meg. *Mi Cha El?* című kötetében keményebb hangot üt meg, mindinkább előtérbe lép az eszmei tartalom s kifejezésmódja is egyszerűbb, szemléletesebb. Szavai pórén és kalapácsszerűen zuhognak, néha megkapóan utánozzák a litániák drámai monotoniját. Egyre több hajlamot érez a lélektani ábrázoláshoz, mintha meg akarná írni a líra formanyelvén az emberi színjátékot. Főleg a mulandóság, az öregedés mélabús lélektana érdekli s az *Őszi szántásban* megalkotja a fiatalság tűnékeny voltának remek lírai jellemzését. Újabb verseiben mindjobban visszatér fiatalkori verseinek megejtő daiszerűsége s a letisztult, nyugodt formákon átragyog a verbeli lírai költő hevülete. Nagyszabású vállalkozása a szentek arképsorozata, amelyben plasztikus művészettel ábrázolja a szonett tömör soraiban a legjelentősebb szenteket és korukat.

Életének hét, irodalmi munkásságának öt évtizede múltán, bár termésének javát már betakarította, szelleme nem pihen, újabb és újabb alkotásokat ígér. Szeme jobban, mint valaha, az örökkévaló dolgokon csüng. Ifjúkori látomása ma is élénk színekben ragyog előtte:

*Ó, szálljatok ezüst galambok: évek!
Majd roppant angyal száll a tengerekre,
Megesküszik a halkatlan nevekre,
Hogy vége van a szárnyas, szent időnek.*

*Akkor lehull a szemről minden fátyol.
Akkor kitágul szeme mindeneknek
És fényben látnak engem, ihletettjét
A legnagyobbnak: az örök egeknek.*

Életművére ezek a sorok vetnek világító fényt. Mert a költő, ki „szárnyas vizióit“ zengő szavakban adja tudtunkra, az Úr levitája s az örökkévalóság énekese.